

ΕΘΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

ΦΡΟΝΤΙΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΖ΄
(2013-2014)

Πληροφορίες

URL: www.eie.gr

 www.facebook.com/FIE.EIE

 210 72 73 641 (Δρ. Ζήσης Μελισσάκης)

 210 72 73 642 (Δρ. Γεράσιμος Μέριανος)

 210 72 73 630 (Δρ. Αγγελική Πανοπούλου)

Εγγραφές

Τομέας Βυζαντινών Ερευνών

Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Βασ. Κωνσταντίνου 48, Αθήνα 116 35, 5ος όροφος

Τρίτη: Δρ. Ζήσης Μελισσάκης (γραφείο αρ. 530)

Πέμπτη: Δρ. Αγγελική Πανοπούλου (γραφείο αρ. 522)

Το **Φροντιστήριο Ιστορικών Επιστημών** οργανώνεται απο τον Τομέα Βυζαντινών Ερευνών του Ινστιτούτου Ιστορικών Ερευνών του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών. Αρχισε να λειτουργεί το έτος 1987-1988 και η λειτουργία του συνεχίζεται φέτος για εικοστή έβδομη κατα σειρά περίοδο. Σκοπός του Φροντιστηρίου είναι η μετάδοση σε νέους επιστήμονες ειδικών επιστημονικών γνώσεων απαραίτητων για την πληρέστερη κατάρτιση όσων επιθυμούν να ασχοληθούν με την ιστορική έρευνα. Τα μαθήματα διδάσκονται απο πανεπιστημιακούς καθηγητές, ερευνητές και άλλους ειδικούς επιστήμονες και απευθύνονται σε φοιτητές ή πτυχιούχους, χωρίς να αποκλείεται η συμμετοχή και άλλων ακροατών.

Παράλληλα, λειτουργεί το **Εργαστήριο Παλαιογραφίας, Διπλωματικής και Έρευνας Πηγών**, που έχει σκοπό την εισαγωγή νέων επιστημόνων στη μεθοδολογία της επεξεργασίας, έκδοσης και εκμετάλλευσης ιστορικών πηγών. Στους ερευνητικούς ομίλους του Εργαστηρίου έχουν δυνατότητα συμμετοχής όσοι έχουν παρακολουθήσει τα μαθήματα του Φροντιστηρίου.

Ν. Γ. Μοσχονάς

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Τρίτη 5, 12, 19, 26

- 5-7 μμ. *Λατινική Παλαιογραφία*
(Νίκος Γ. Μοσχονάς)
7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 7, 14, 21, 28

- 5-7 μμ. *Από τον χειρόγραφο κώδικα στο έντυπο βιβλίο*
Στοιχεία Κωδικολογίας, εκδοτικής
και κριτικής του κειμένου
(Στέλιος Λαμπάκης)
7-9 μμ. *Η μετανάστευση των λαών (376-558)*
Ούννοι, Βούλγαροι, Γότθοι
(Γεώργιος Καρδαράς)

Παρασκευή 8, 15, 22, 29

- 5-7 μμ. *Αρχαιολογία της Σικελίας*
Τοπογραφία, Πολεοδομία και Αρχιτεκτονική
(Paolo Daniele Scirpo)

Παρασκευή 15, 22

- 3-5 μμ. *Βυζαντινή Κεραμική*
(Ναταλία Πούλου)

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Τρίτη 3, 10, 17

- 5-7 μμ. *Λατινική Παλαιογραφία*
(Νίκος Γ. Μοσχονάς)
7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 5, 12, 19

- 5-7 μμ. *Από τον χειρόγραφο κώδικα στο έντυπο βιβλίο
Στοιχεία Κωδικολογίας, εκδοτικής
και κριτικής του κειμένου*
(Στέλιος Λαμπάκης)
- 7-9 μμ. *Το Βυζάντιο και οι Άντες (518-602)*
(Γεώργιος Καρδαράς)

Παρασκευή 6, 13, 20

- 3-5.30 μμ. *Νομισματική Ιστορία του Βυζαντίου
(4ος-15ος αι.)*
(Βάσω Πέννα)

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Τρίτη 7, 14, 21, 28

- 5-7 μμ. *Λατινική Παλαιογραφία*
(Νίκος Γ. Μοσχονάς)
- 7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Τρίτη 21, 28

- 3-5 μμ. *Η μεταβατική περίοδος του Βυζαντίου (7ος-9ος αι.)
Η αρχαιολογική έρευνα*
(Ναταλία Πούλου)

Πέμπτη 9, 16, 23, 30

- 3-5 μμ. *Βυζαντινή Αττική
Νέοι προβληματισμοί
επάνω σε παλαιά μνημεία*
(Χρύσα Κοντογεωργοπούλου)
- 7-9 μμ. *Η εξέλιξη του υστεροβυζαντινού
και οθωμανικού αστικού χώρου
από τον 14ο έως τον 20ό αι.*
(Σάββας Τσιλένης)

Πέμπτη 16, 23, 30

- 5-7 μμ. *Το περιηγητικό ρεύμα
Οι ταξιδιώτες - τα κείμενα - οι εικόνες*

(τέλος 15ου - αρχές 20ού αιώνα)
(Ιόλη Βιγγοπούλου)

Παρασκευή 10, 17, 24, 31

3-5 μμ. *Το ταξίδι στο Βυζάντιο*
(Γιώργος Τσιαπλές)

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Τρίτη 4, 11, 18, 25

3-5 μμ. *Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Νομισματική*
(Ευαγγελινή Μάρκου)

5-7 μμ. *Λατινική Παλαιογραφία*
(Νίκος Γ. Μοσχονάς)

7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 6, 13, 20, 27

5-7 μμ. *Οι αρχαίες πόλεις στο Βυζάντιο*
(Τηλέμαχος Λουγγής)

7-9 μμ. *Η εξέλιξη του υστεροβυζαντινού
και οθωμανικού αστικού χώρου
από τον 14ο έως τον 20ό αι.*
(Σάββας Τσιλένης)

Πέμπτη 6, 13

3-5 μμ. *Το περιηγητικό ρεύμα*
Οι ταξιδιώτες - τα κείμενα - οι εικόνες
(τέλος 15ου - αρχές 20ού αιώνα)
(Ιόλη Βιγγοπούλου)

Παρασκευή 7, 14, 21, 28

3-5 μμ. *Ιστορία των τουρκικών εθνών*
στους Μέσους Χρόνους
(από την ύστερη Αρχαιότητα
μέχρι τη μογγολική κατάκτηση)
(Στέφανος Κορδώσης)

ΜΑΡΤΙΟΣ

Τρίτη 4, 11, 18

- 3-5 μμ. *Νεοελληνικός Διαφωτισμός
και Νεωτερικότητα: μετάφραση
και πολιτισμική ανανέωση*
(Άννα Ταμπάκη)
- 5-7 μμ. *Εραλδική*
(Μάριος Μπλέτας)
- 7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 6, 13, 20, 27

- 3-5 μμ. *Εφυσωμένη κεραμική από τη Δύση
στον ελλαδικό χώρο, 13ος-17ος αι.*
(Αναστασία Γιαγκάκη)
- 5-7 μμ. *Γυναικείος μοναχισμός στο Βυζάντιο
Πρόσωπα, χώρος, δομές*
(Αικατερίνη Μήτσιου)
- 7-9 μμ. *Επιγραφική*
(Δέσποινα Παπακωνσταντίνου-
Διαμαντούρου)

Παρασκευή 7, 14, 21, 28

- 3-5 μμ. *Ιστορία και πολιτισμός της Αιγύπτου
από την Ελληνιστική εποχή (4ος αι. π.Χ.)
μέχρι την οθωμανική κατάκτηση (1517)*
(Βασίλειος Χρηστίδης)
- 5-7 μμ. *Εισαγωγή στην ιστορία
της ισλαμικής αρχιτεκτονικής*
(Εμμανουήλ Γεωργουδάκης)

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Τρίτη 1, 8, 29

- 5-7 μμ. *Οικισμένος χώρος και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις
από το Βυζάντιο στη Νεότερη Εποχή*
(Δημήτρης Δημητρόπουλος -
Μαρία Λεοντσίνη -
Αγγελική Πανοπούλου)
- 7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 3, 10

5-7 μμ. *Βυζαντινή Σφραγιστική*
(Γιόρκα Νικολάου)

7-9 μμ. *Επιγραφική*
(Δέσποινα Παπακωνσταντίνου-
Διαμαντούρου)

Παρασκευή 4, 11

3-5 μμ. *Πόλη και ιερά*
στην ελληνική Αρχαιότητα
(Γιάννης Νίκου)

5-7 μμ. *Παπυρολογία*
(Σταμάτης Μπουσές)

ΜΑΪΟΣ

Τρίτη 6, 13, 20, 27

5-7 μμ. *Ιστορία της τεχνολογίας*
Ιστοριογραφικές παρατηρήσεις
(Τέλης Τύμπας)

7-9 μμ. *Ελληνική Παλαιογραφία*
(Ζήσης Μελισσάκης)

Πέμπτη 8, 15, 22, 29

4-6 μμ. *Θέματα από την ιστορία του χρήματος*
(Γεράσιμος Μέρμανος -
Γιάννης Στόγιας)

6-8 μμ. *Προσέγγιση στον Δυτικό Μεσαίωνα: οι αιρέσεις*
(Νίκος Γ. Μοσχονάς)

Παρασκευή 2, 9, 16, 23, 30

3-5 μμ. *Πόλη και ιερά*
στην ελληνική Αρχαιότητα
(Γιάννης Νίκου)

5-7 μμ. *Παπυρολογία*
(Σταμάτης Μπουσές)

7-9 μμ. *Τα μεσαιωνικά προσκυνήματα της Δύσης*
Το ταξίδι και ο ιερός χώρος
(Σπύρος Γκούνης -
Σέργιος Μοσχονάς)

ΔΙΔΑΣΚΟΥΝ

Ιόλη Βιγγοπούλου	Ιστορικός, Εντεταλμένη Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Εμμανουήλ Γεωργουδάκης	Φιλολόγος - Ιστορικός Ισλαμικής Τέχνης
Αναστασία Γιαγκάκη	Αρχαιολόγος, Εντεταλμένη Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Σπύρος Γκούνης	Ιστορικός
Δημήτρης Δημητρόπουλος	Ιστορικός, Κύριος Ερευνητής ΙΙΕ/ΕΙΕ
Γεώργιος Καρδαράς	Ιστορικός, Εντεταλμένος Ερευνητής ΙΙΕ/ΕΙΕ
Χρύσα Κοντογεωργοπούλου	Δρ. Ιστορίας - Αρχαιολόγος
Στέφανος Κορδώσης	Δρ. Ιστορίας
Στέλιος Λαμπάκης	Φιλολόγος, Διευθυντής Ερευνών ΙΙΕ/ΕΙΕ
Μαρία Λεοντσίνη	Ιστορικός, Κύρια Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Τηλέμαχος Λουγγής	Ιστορικός, ομ. Διευθυντής Ερευνών ΙΙΕ/ΕΙΕ
Ευαγγελινή Μάρκου	Αρχαιολόγος - Νομισματολόγος, Εντεταλμένη Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Ζήσης Μελισσάκης	Παλαιογράφος, Κύριος Ερευνητής ΙΙΕ/ΕΙΕ
Γεράσιμος Μέριανος	Ιστορικός, Εντεταλμένος Ερευνητής ΙΙΕ/ΕΙΕ
Αικατερίνη Μήτσιου	Ιστορικός, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Νίκος Γ. Μοσχονάς	Ιστορικός, ομ. Διευθυντής Ερευνών ΙΙΕ/ΕΙΕ
Σέργιος Μοσχονάς	Ιστορικός
Μάριος Μπλέτας	Νομικός - Εραλδιστής
Σταμάτης Μπουσές	Φιλολόγος - Παπυρολόγος, Επ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θράκης
Γιόρκα Νικολάου	Νομισματολόγος - Βυζαντινολόγος, Νομισματικό Μουσείο Αθηνών
Γιάννης Νίκου	Αρχαιολόγος
Αγγελική Πανοπούλου	Ιστορικός, Κύρια Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Δέσποινα Παπακωνσταντίνου- Διαμαντούρου	Αρχαιολόγος, τ. Κύρια Ερευνήτρια ΙΙΕ/ΕΙΕ
Βάσω Πέννα	Ιστορικός - Νομισματολόγος, Αν. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου
Ναταλία Πούλου	Αρχαιολόγος, Αν. Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Paolo Daniele Scirpo	Δρ. Κλασικής Αρχαιολογίας
Γιάννης Στόγιας	Αρχαιολόγος - Νομισματολόγος
Άννα Ταμπάκη	Ιστορικός των Ιδεών, Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Αθηνών
Γιώργος Τσιαπλές	Φιλολόγος
Σάββας Τσιλένης	Δρ. Αρχιτέκτων - Πολεοδόμος
Τέλης Τύμπας	Ιστορικός της Τεχνολογίας, Αν. Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών
Βασίλειος Χρηστίδης	τ. Καθηγητής Αραβικής Ιστορίας Πανεπιστημίων Columbia και Ιωαννίνων - Δ/ντής Ινστιτούτου Ελληνοανατολικών και Αφρικανικών Σπουδών

ΠΕΡΙΛΗΨΕΙΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

(Κατ' αλφαβητική σειρά διδασκόντων)

- **Ιόλη Βιγγοπούλου, *Το περιηγητικό ρεύμα: Οι ταξιδιώτες - τα κείμενα - οι εικόνες (τέλος 15ου - αρχές 20ού αιώνα)***

- Πρώτο μάθημα: Εισαγωγή

Το υλικό: οι περιηγητές (προέλευση, παιδεία, ενδιαφέροντα) – ο πολιτικός περίγυρος (Ευρώπη και Οθωμανική Αυτοκρατορία) – ο γεωγραφικός χώρος (Νότιο-ανατολική Ευρώπη και Ανατολική Μεσόγειος) – σκοποί και στόχοι ταξιδιού (προσκυνήματα, εμπόριο, διπλωματικές αποστολές, επιστημονικά ταξίδια κλπ.) – τα δρομολόγια (χερσαίοι και θαλάσσιοι δρόμοι) – οι συνθήκες ταξιδιού (καραβάνια, καταλύματα, γαλέρες, ληστεία, πειρατεία κλπ.) – οι εκδόσεις (κείμενα, εικονογραφικό υλικό) – τα προβλήματα της έρευνας των περιηγητικών έργων.

- Δεύτερο μάθημα: 15ος-18ος αιώνας

Οι πρώτες προσεγγίσεις και η απλοϊκότητα του πρώιμου – η αποσπασματική εικόνα – η αδημονία και η ανακάλυψη – η ανάδυση και η ανάδειξη της Αρχαιότητας – (το παράδειγμα της Αθήνας).

- Τρίτο μάθημα: 18ος-20ός αιώνας

Ο αρχαίος και ο νεότερος κόσμος – η απληστία και η υπεροψία της γνώσης – το πολυμορφικό αφήγημα – η επιστημονική έρευνα και η αναψυχή – το νέο όραμα – (η Κωνσταντινούπολη του 19ου αιώνα).

- Τέταρτο μάθημα: Η εικονογράφηση στα περιηγητικά έργα.

Η θέση της εικόνας και η λειτουργία της στις περιηγητικές εκδόσεις – η αποτύπωση του χώρου και η ανάγνωση της πραγματικότητας – έργα/σταθμός στην εξέλιξη της εικονογραφίας των ταξιδιωτικών έργων – η εξέλιξη της χαρακτηριστικής (από την ξυλογραφία έως και την φωτογραφία) – τα θέματα που κοσμούν και συνοδεύουν τα κείμενα στα περιηγητικά έργα.

- Πέμπτο μάθημα: Ειδικά θέματα προς ανάπτυξη (τοπικά, γεωγραφικά, πραγματολογικά κ.ά.)

Θα αναπτυχθούν με κείμενα και εικόνες ενδεικτικά κάποια από τα θέματα που μας κληροδοτούν τα περιηγητικά έργα (π.χ. οι γυναίκες, η Χίος, οι αρχαιότητες, ο Λευκάτας, τα νησιά, ο Αλή πασάς, η οθωμανική περίοδος κ.ά.).

- **Εμμανουήλ Γεωργουδάκης, *Εισαγωγή στην ιστορία της ισλαμικής αρχιτεκτονικής***

Οι εισηγήσεις διαρθρώνονται σε τέσσερα δίωρα με περιεχόμενο τις κύριες υφολογικές περιόδους της ισλαμικής αρχιτεκτονικής, όπως καθορίστηκαν από τις σημαντικότερες δυναστείες. Το κέντρο βάρους πέφτει στην Ανατολική Μεσόγειο, ως περιοχή αμεσοτέρου ενδιαφέροντος λόγω γεωγραφικής γειτνιάσεως και ιστορικής επαφής με τον Ελληνισμό.

Πρώτη θεματική

1. Προϊσλαμική Περίοδος - Εμφάνιση του Ισλάμ

Οι πηγές και τα προβλήματα στον καθορισμό της γενέσεως αυτού που ονομάζουμε ισλαμική τέχνη από τον 3ο αι. μ. Χ. περίπου έως τον 7ο αι. μ. Χ. - θάνατος του Μωάμεθ - κήρυκας του Ισλάμ.

2. Ορθόδοξοι Χαλίφες - Ομαϊάδες

Μία σύντομη, αλλά εκρηκτική και καθοριστική, περίοδος με πλήθος ανοιχτών ζητημάτων, αλλά και στενής συνάφειας με την ελληνορωμαϊκή υλική και πνευματική οικουμένη που διήρκεσε μόλις 100 (πλην όμως καθοριστικά χρόνια), από τα μέσα του 7ου αι. μ. Χ. έως τα μέσα του 8ου αι. μ. Χ., με μία ξαφνική και αιματηρή πτώση και μία απροσδόκητη αναβίωση στην Ισπανία.

Δεύτερη θεματική

1. Αββασίδες

Από το 750 έως την πτώση της Βαγδάτης στα χέρια των Μογγόλων παρά την συρρίκνωση της πραγματικής τους εξουσίας και την αμφισβήτηση της πνευματικής τους επικυριαρχίας επί των μουσουλμάνων πιστών, διαμορφώθηκε η κλασική εποχή στις τέχνες του Ισλάμ και φυσικά και στην αρχιτεκτονική. Έτσι λοιπόν, Βαγδάτη και Σαμάρρα δίνουν νέες καλλιτεχνικές κατευθύνσεις για ολόκληρο τον ισλαμικό κόσμο πάνω στις ήδη θεμελιωμένες δομές.

2. Ιράν-Κεντρική Ασία

Πολύ σύντομα θα παρουσιαστούν τα σημαντικότερα και καθοριστικότερα μνημεία της εποχής των Μογγόλων. Η Σαμαρκάνδη γίνεται το χωνευτήρι των διαφόρων μεμονωμένων τάσεων και κατευθύνσεων, τεχνολογιών και τεχνικών, ενώ αναμειγνύονται τα καλλιτεχνικά ύφη από όλες τις γωνίες της μογγολικής επικράτειας με θαυμαστά αποτελέσματα.

Τρίτη θεματική

1. Φατιμίδες

Η πρώτη σιιτική δυναστεία με αξιώσεις οικουμενικές δίνει νέα έκφραση στις τέχνες συνολικά, εγκαινιάζει μία νέα εποχή και φυσικά την αρχιτεκτονική της. Ποιός δεν γνωρίζει το μεγαλύτερο καθίδρυμά τους, την πόλη του Καΐρου και το αλ-Αζχαρ;

2. Μαμελούκοι

Η Αίγυπτος επιστρέφει με τον Σαλαδίνο στο σουννιτικό Ισλάμ και η δυναστεία του ακολουθείται από τους στρατιώτες-δούλους, τους Μαμελούκους. Τουρκογενείς και Καυκάσιοι στην καταγωγή, καθιερώνουν με την δυναστεία τους τις νέες αισθητικές μορφές που άρχισαν να διαμορφώνονται νωρίτερα, αλλά συγχρόνως τις αναπτύσσουν τόσο ως προς την κλίμακα όσο και ως προς την πρωτοτυπία της ανασύνθεσης των προϋπαρχουσών δομών.

Τέταρτη θεματική

1. Σελτζούκοι - Εμιράτα

Από τους Μεγάλους Σελτζούκους του Ιράν στο Σουλτανάτο της Ρωμανίας. Η ντόπια αρχιτεκτονική και τεχνική της Μικράς Ασίας, αναπτύσσει πλέον τον δικό της ισλαμικό χαρακτήρα. Ιρανικά και Μαμελουκικά στοιχεία, μαζί με βυζαντινά, αρμενικά και γεωργιανά, αρχίζουν να ομογενοποιούνται σε νέες χρήσεις και νέες παραλλαγές, με σαφείς αισθητικές επιλογές και πρότυπα άλλοτε ξεκάθαρα και άλλοτε ασαφή. Η διάλυση που επιφέρουν οι Μογγόλοι δημιουργεί την μεταβατική περίοδο των εμιράτων. Ύφος εκλεκτικό, ή μάλλον πειραματικό, αρχίζει να δίνει τα πρώτα γονίδια του πρώιμου και κλασικού οθωμανικού ύφους.

2. Εμιράτα - Οθωμανοί

Από ένα εμιράτο μεταξύ πολλών, το Οθωμανικό επεκτείνεται σταδιακά τόσο εις βάρος των χριστιανικών ηγεμονιών όσο και των ισλαμικών. Αποβάλλει σιγά-σιγά τον επαρχιακό χαρακτήρα του, και επιδιώκει συνειδητά να δημιουργήσει ένα αυτοκρατορικό-οικουμενικό αρχιτεκτονικό ύφος, με πλήρη συνείδηση της «οθωμανικότητας». Από τον 16ο αι. και μετά αυτό είναι πραγματικότητα, ώστε πλέον η οθωμανική κυριαρχία να είναι ορατή απλώς και μόνο από την μορφή του τζαμιού της πόλης, ακόμη και στις χώρες με μακρά και υψηλή παράδοση στην αρχιτεκτονική, όπως η Αίγυπτος, η Συρία ή το Ιράκ.

- **Αναστασία Γιαγκάκη, *Εφυαλωμένη κεραμεική από τη Δύση στον ελλαδικό χώρο, 13ος-17ος αι.***

Κεντρικός άξονας του σεμιναρίου είναι – με βάση τα δημοσιευμένα αρχαιολογικά δεδομένα από ποικίλες θέσεις του ελλαδικού χώρου – να παρουσιαστούν αναλυτικά οι κατηγορίες εφυαλωμένης κεραμεικής που έχουν εισαχθεί σε αυτή την περιοχή από περιοχές της δυτικής Μεσογείου από τον 13ο μέχρι και τον 17ο αι. Αναλύονται τα βασικά γνωρίσματα της κάθε κατηγορίας (κεραμεικό σώμα, σχήμα, διακόσμηση, προέλευση).

- **Σπύρος Γκούνης - Σέργιος Μοσχονάς, *Τα μεσαιωνικά προσκνήματα της Δύσης. Το ταξίδι και ο ιερός χώρος***

Από τη Σιένα στη Ρώμη και από το Σαντιάγο της Κομποστέλα στα βρετανικά νησιά και στον Άγιο Πατρίκιο της Ιρλανδίας. Στο παρόν σεμινάριο αναλύεται το προσκνήμα στα μεσαιωνικά χρόνια όχι μόνο ως προς τη θρησκευτική του πλευρά αλλά και ως προς την κοινωνική και οικονομική διάσταση του φαινομένου. Ποιοι ήταν οι προσκνηητές, πώς ταξίδευαν, που διέμεναν στη διάρκεια του ταξιδιού τους και στον τόπο του προσκνήματος; Θα γίνει, επίσης, αναφορά σε σχετικές ιστορικές πηγές και μαρτυρίες προσκνηητών.

- **Δημήτρης Δημητρόπουλος - Μαρία Λεοντσίνη - Αγγελική Πανοπούλου, *Οικισμένος χώρος και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις από το Βυζάντιο στη Νεότερη Εποχή***

Τα προβλήματα καθαριότητας και υγιεινής στα αστικά κέντρα της μεσαιωνικής και νεότερης εποχής, αν και έχουν αποτελέσει αντικείμενο πολλών μελετών, δεν είναι γνωστά στις λεπτομέρειές τους. Ο ασφυκτικά περιορισμένος δημόσιος χώρος μέσα στα τείχη και η υπερεκμετάλλευσή του, η στενότητα των κατοικιών, η έλλειψη υποδομών, ενδεχομένως και η αντίληψη των ανθρώπων για την καθαριότητα, καθιστούσαν τις πόλεις βρόμικες και ανθυγιεινές. Αποτέλεσμα των άθλιων συνθηκών διαβίωσης ήταν οι συχνές επιδημίες, που αποδεκάτιζαν τους συγκεντρωμένους εντός των τειχών των πόλεων και των οικισμών πληθυσμούς.

Οι αρχές από τη βυζαντινή εποχή ως και τα νεότερα χρόνια με συνεχείς διατάξεις προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τα περιβαλλοντικά προβλήματα του νησιωτικού και ηπειρωτικού ελληνικού χώρου, λαμβάνοντας μέτρα για την πολεοδομία, την αποκομιδή των απορριμμάτων και τη μεταφορά τους σε συγκεκριμένες περιοχές, τη συγκέντρωση στις παρυφές των πόλεων των επιβλαβών για τη δημόσια υγεία βιοτεχνιών, την προστασία των κατοίκων και των κτηρίων από τις πυρκαγιές κ.ά. Τις διατάξεις αυτές, αλλά και άλλες σχετικές πηγές θα μελετήσουμε κατά τη διάρκεια των φετινών μαθημάτων, σχολιάζοντας την αποτελεσματικότητά τους.

- **Γεώργιος Καρδαράς, *Η μετανάστευση των λαών (376-558)· Ούννοι, Βούλγαροι, Γότθοι***

Θα εξεταστούν οι συνθήκες που οδήγησαν στο ξέσπασμα της μεγάλης μετανάστευσης των λαών και ο αντίκτυπός τους για τον χώρο της Ανατολικής, Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης από τον ύστερο 4ο έως τα μέσα του 6ου αιώνα. Κέντρο του ενδιαφέροντος αποτελούν η σύσταση του ουννικού βασιλείου και οι σχέσεις του με το Βυζάντιο, η επιβίωση των Ούννων μετά το 453 και η εγκατάσταση των Γότθων ως υπόσπονδων (φοιδεράτων) στη Βαλκανική και την Παννονία έως τη φυγή τους στην Ιταλία το 488. Υπό εξέταση είναι επίσης η εμφάνιση πρωτοβουλγαρικών φύλων (Κουτριγούρων, Ουτιγούρων κ.ά.) στα βόρεια σύνορα του Βυζαντίου και οι σχέσεις της αυτοκρατορίας μαζί τους έως την εμφάνιση των Αβάρων το 558.

- **Γεώργιος Καρδαράς, *Το Βυζάντιο και οι Άντες (518-602)***

Εξετάζονται οι σχέσεις του Βυζαντίου με τους Άντες από την πρώτη καταγεγραμμένη επίθεση των Αντών στα βυζαντινά εδάφη έως την τελευταία αναφορά τους στις πηγές. Κύρια σημεία πραγμάτευσης αποτελούν:

- α) Η αντική ηγεμονία στην ανατολική Ευρώπη και τα ήθη των Αντών, σε συνάρτηση με εκείνα των Σλάβων (*Στρατηγικόν Μαυρικίου*).
- β) Οι επιθέσεις των Αντών και ο τίτλος *Αντικός* στους βυζαντινούς αυτοκράτορες.
- γ) Η συνθήκη του Βυζαντίου με τους Άντες το 545/46 και οι μετέπειτα σχέσεις τους.
- δ) Οι σχέσεις των Αντών με τους Αβάρους (Μένανδρος, Θεοφύλακτος Σιμοκάττης).
- ε) Οι μαρτυρίες του Ιορδάνη (*Getica*) και οι σχέσεις των Αντών με άλλους βαρβαρικούς λαούς.
- στ) Στοιχεία γύρω από τον υλικό πολιτισμό των Αντών (πολιτισμός Penkonka).

- **Χρύσα Κοντογεωργοπούλου, *Βυζαντινή Αττική: Νέοι προβληματισμοί επάνω σε παλαιά μνημεία***

Διερευνώνται νέα αρχαιολογικά ή ιστορικά στοιχεία που ήρθαν στο φως με την εξέλιξη των ανασκαφών, κυρίως λόγω του επείγοντος των έργων για την διάνοιξη της Αττικής Οδού ή του νέου Αερολιμένα. Αλλά και αναχρονολογήσεις, νέες ταυτίσεις, ισχυρές ενδείξεις για παλαιότερες λατρείες στη θέση βυζαντινών ναών, συσχετισμοί με προσωπικότητες της εποχής, αποκαλύπτουν μια νέα πραγματικότητα που χρήζει μελέτης. Ειδικότερα, τα μαθήματα φέτος θα επικεντρωθούν σε μνημεία που πιθανόν αναχρονολογούνται, όπως π.χ. ο ναός των Εισοδίων στο κτήμα Γερούλανου στον Άλιμο, αλλά και σε ιδιαίτερες λατρείες, όπως η πιθανή ιδιαίτερη λατρεία της Αγίας Κυριακής στην Αττική και Μεγαρίδα, και ειδικότερα σε μνημεία της Μεγαρίδας.

- **Στέφανος Κορδώσης, *Ιστορία των τουρκικών εθνών στους Μέσους Χρόνους (από την ύστερη Αρχαιότητα μέχρι τη μογγολική κατάκτηση)***

Πρώτη διάλεξη - εισαγωγικά

- Τα τουρκικά έθνη σήμερα (εθνώνυμα, κράτη, εθνότητες, χάρτες).
- Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των τουρκικών εθνών (συγκολλητικές γλώσσες, νομαδικός βίος μέχρι τον 19ο αιώνα, Ισλάμ και σαμανισμός).
- Βασικές γλωσσικές υποκατηγορίες των τουρκικών εθνών με βάση τη σύγχρονη Τουρκολογία.
- Νομαδικά έθνη και εδραίες κοινωνίες στην Ευρασία κατά τον Μεσαίωνα: ο ρόλος τους στα εμπορικά δίκτυα.
- Το πρόβλημα των πηγών σχετικά με τα νομαδικά έθνη.
- Βασικές πολιτικές έννοιες των νομαδικών εθνών.
- Η δομή μιας νομαδικής αυτοκρατορίας (το παράδειγμα των Ούννων, Τούρκων).
- Το εθνώνυμο «Τούρκοι», οι διαστάσεις του και οι τρόποι με τους οποίους χρησιμοποιείται σήμερα από σύγχρονες γλώσσες (συγκριτική μελέτη ανάμεσα στα Ελληνικά, Τουρκικά, Αγγλικά, Ρωσικά, Κινεζικά).
- Η ιστορική πορεία του εθνωνύμου «Τούρκοι» (ένα περίγραμμα).
- Τα τουρκικά έθνη πριν την εμφάνιση του εθνωνύμου «Τούρκοι».

Δεύτερη διάλεξη - Το πρώτο και δεύτερο τουρκικό χανάτο (552-661 και 680-744). Περίγραμμα ιστορίας και σχέσεις με το Βυζάντιο

- Πηγές (επιγραφή Bogut, επιγραφές Όρχον: επιτύμβιες στήλες, κινεζικά, βυζαντινά, αραβικά και αρμενικά χρονικά).
- Τα ρουνικά των επιγραφών του Όρχον (θεωρίες προέλευσης).
- Ο τουρκικός κόσμος την εποχή της εμφάνισης των Τούρκων.

- Η επανεμφάνιση των Τούρκων στις αρχές της δεκαετίας του 680 και η ισχυροποίησή τους στις φυλές της Μογγολίας.
- Απαρχές πολέμων Ογούζων, Κιργίζων, Τατάρων και Τούρκων.
- 744. Πτώση του δεύτερου χανάτου των Τούρκων υπό τα συνδυασμένα χτυπήματα Ογούζων και Κιργίζων. Μετανάστευση των Ογούζων στα νότια της Μογγολίας.

Τρίτη διάλεξη - Οι Τούρκοι και τα τουρκικά έθνη της στέπας μέχρι την πτώση του τουρκικού χανάτου (744)

- Τούρκοι και (εννιά) Ογούζοι. Εστίαση στην ιστορία των Ογούζων.
- Τούρκοι και Ουιγούροι. Εστίαση στην ιστορία των Ουιγούρων.
- Τούρκοι και Κιργίζοι. Εστίαση στην ιστορία των Κιργίζων.
- Τούρκοι και Χάζαροι. Εστίαση στην ιστορία των Χαζάρων και στις σχέσεις τους με τους Βυζαντινούς.
- Τούρκοι και Βούλγαροι. Εστίαση στην ιστορία των Βουλγάρων και στις σχέσεις τους με τους Βυζαντινούς.
- Τούρκοι και Τάταροι. Εστίαση στην ιστορία των Τατάρων και στις σχέσεις τους με τους Βυζαντινούς.
- Τούρκοι και Ταρντούς. Εστίαση στην ιστορία των Ταρντούς.
- Τούρκοι και Οτίγουροι και οι σχέσεις τους με τους Βυζαντινούς.
- Τούρκοι και Κοτίγουροι και οι σχέσεις τους με τους Βυζαντινούς.

Τέταρτη διάλεξη - Τα τουρκικά έθνη μετά την πτώση του τουρκικού χανάτου μέχρι τη Μογγολική κατάκτηση

- Πηγές: Κινεζικές, Αραβικές, Ρωσικές
- Η συμβολή της ισλαμικής ιστοριογραφίας στην καθολική χρήση του εθωνύμου «Τούρκοι» ως γενικής γεωπολιτισμικής κατηγορίας. Παραδείγματα από την ισλαμική ιστοριογραφία.
- Οι Εννιά Ογούζοι και το χανάτο των Ογούζων ή Ουιγούρων (744-850). Οι Ογούζοι της δυτικής Ασίας (λίμνη Αράλη) και ο εξισλαμισμός τους (Τουρκομάνοι). Παράγωγα ισλαμικά κράτη της δυτικής Ασίας (Καραχανίδες, Ιλκχανίδες, Σελτζούκοι, Οθωμανοί).
- Το χανάτο των Κιργιζίων.
- Το χανάτο των Χαζάρων και οι σχέσεις του με το Βυζάντιο.
- Οι Κιπτσάκοι και η επικράτησή τους στις δυτικές στέπες.
- Οι Τάταροι της Ανατολικής Μογγολίας - Οι Τάταροι των στεπών της Ρωσίας (η συμβολή της ρωσική μεσαιωνικής ιστοριογραφίας στη μεταφορά ενός εθωνύμου από την Ανατολή στη Δύση).
- Τα τουρκικά έθνη ανάμεσα στο νομαδικό σαμανικό κόσμο και στον εδραίο μονοθεϊστικό κόσμο. Ζητήματα εθνογένεσης και οι επιρροές του νομαδικού και εδραίου πολιτισμού στις σύγχρονες ταυτότητες των τουρκικών εθνών.

• **Στέλιος Λαμπάκης, Από τον χειρόγραφο κώδικα στο έντυπο βιβλίο. Στοιχεία Κωδικολογίας, εκδοτικής και κριτικής του κειμένου**

- Ορισμοί και αντικείμενο.
- Συγκλίσεις και αποκλίσεις Κωδικολογίας και Παλαιογραφίας.
- Οι σύγχρονοι κατάλογοι χειρογράφων κωδίκων.
- Από το χειρόγραφο στο έντυπο βιβλίο και στα e-books.
- Μεθοδολογία και προβλήματα της εκδοτικής πρακτικής και της κριτικής του κειμένου.

- **Μαρία Λεοντσίνη - Δημήτρης Δημητρόπουλος - Αγγελική Πανοπούλου, Οικισμένος χώρος και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις από το Βυζάντιο στη Νεότερη Εποχή**
(βλ. Δημήτρης Δημητρόπουλος - Μαρία Λεοντσίνη - Αγγελική Πανοπούλου)

- **Ευαγγελινή Μάρκου, Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Νομισματική**

Το σεμιναριακό μάθημα με θέμα «Εισαγωγή στην Αρχαία Ελληνική Νομισματική» απευθύνεται σε όσους επιθυμούν μια πρώτη επαφή με την επιστήμη της νομισματικής των αρχαϊκών, κλασικών και ελληνιστικών χρόνων (6ος - 1ος αι. π.Χ.).

Στο πλαίσιο των μαθημάτων θα παρουσιαστούν η εμφάνιση και η διάχυση του κερματοφόρου νομίσματος (απαρχές νομίσματος, ιστορικές πηγές, σταθμητικοί κανόνες, νομισματική κυκλοφορία, εικονογραφία, ενδεικτικές νομισματοκοπίες πόλεων, βασιλείων και κοινών), καθώς και η εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στη νομισματική επιστήμη (νομισματική και διαδίκτυο, ψηφιοποίηση ιδιωτικών και δημόσιων συλλογών, εκπαιδευτικές εφαρμογές με θέμα το νόμισμα, αρχαία νομισμάτων κτλ).

Το αναλυτικό διάγραμμα της δομής των μαθημάτων καθώς και η σχετική βιβλιογραφία θα κοινοποιηθούν στους φοιτητές στο πρώτο μάθημα.

- **Ζήσης Μελισσάκης, Ελληνική Παλαιογραφία**

Η εξέλιξη της ελληνικής γραφής, κυρίως μέσα από τα χειρόγραφα βιβλία, από τον 4ο π.Χ. αι. έως την πλήρη επικράτηση του εντύπου στις αρχές του 19ου. Δίνεται έμφαση στη μικρογράμματη γραφή, που από τον 9ο αι. αντικαθιστά τη μεγαλογράμματη και στην οποία είναι γραμμένα τα περισσότερα σωζόμενα χειρόγραφα. Το καθαρά θεωρητικό μέρος του μαθήματος συμπληρώνεται από πολλές ασκήσεις ανάγνωσης χειρογράφων, με στόχο την εξοικείωση των διδασκομένων με τις ιδιομορφίες και τις μεταβολές του ελληνικού βυζαντινού αλφάβητου.

- **Γεράσιμος Μέρμανος - Γιάννης Στόγιας, Θέματα από την ιστορία του χρήματος**

Αντικείμενο των παρουσιάσεων αποτελεί σειρά θεματικών που εντάσσονται σε ένα ευρύ χρονικό φάσμα εκτεινόμενο από τις πρόδρομες μορφές χρήματος έως τις χρηματοπιστωτικές πρακτικές της Αναγέννησης, με επίκεντρο την ελληνο-ρωμαϊκή Αρχαιότητα και το Βυζάντιο. Ενδεικτικά στην επιχειρούμενη επισκόπηση θα γίνει πραγμάτευση ζητημάτων όπως:

- η έννοια του (κερματόμορφου) χρήματος, φιλοσοφικές αντιλήψεις και κοινωνικές πρακτικές
- *realia* και μαρτυρίες για εκφάνσεις της διαχείρισης του χρήματος στην Αρχαιότητα
- πρακτικές κιβδηλείας και κρατικοί μηχανισμοί ελέγχου
- απόψεις των Πατέρων της Εκκλησίας για το χρήμα
- παραγωγικές και «μη παραγωγικές» επενδύσεις στο Βυζάντιο
- επιπτώσεις της ρευστότητας και της έλλειψης ρευστότητας του χρήματος

- **Αικατερίνη Μήτσιου, Γυναικείος μοναχισμός στο Βυζάντιο: Πρόσωπα, χώρος, δομές**

Ο μοναχικός βίος προβλήθηκε στο Βυζάντιο ως ιδεατός τρόπος ζωής, ως ο ασφαλέστερος δρόμος που μπορούσε να οδηγήσει τον φθαρτό άνθρωπο στη σωτηρία της θάνατης ψυχής του. Πολύ νωρίς, ωστόσο, έκαναν την εμφάνισή τους διαφορετικά μοντέλα μοναχισμού. Ο Μέγας Αντώνιος αποτέλεσε το πρότυπο του αναχωρητισμού, ενώ ο Παχώμιος και ο Μέγας Βασίλειος

προέβαλαν τον κοινοβιακό μοναχισμό. Σε ό,τι αφορά στις γυναίκες, οι πηγές που διαθέτουμε μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως υπερίσχυσε ο κοινοβιακός τρόπος ζωής. Η ερμηνεία αυτού του φαινομένου, αλλά και πλείστων άλλων ζητημάτων που συνδέονται με τον μοναχικό βίο, εξαρτάται από τα ερμηνευτικά εργαλεία που διαθέτουν οι ιστορικές σπουδές και ο ιστορικός καλείται να χρησιμοποιήσει.

Στα πλαίσια των μαθημάτων μας θα παρουσιαστούν αρχικά οι αφηγηματικές, αρχαιολογικές και λοιπές πηγές όπως και οι διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις του γυναικείου μοναχισμού από τις Σπουδές Φύλου (gender studies), την Κοινωνική Ανθρωπολογία και συναφείς επιστήμες. Στη συνέχεια, θα αναπτυχθούν οι απαρχές, η εξέλιξη και εδραίωση του γυναικείου μοναχισμού στο Βυζάντιο. Επίσης, θα μελετηθούν θέματα ίδρυσης, οργάνωσης και διοίκησης των μονών με βάση τα μοναστηριακά τυπικά και το νομοθετικό πλαίσιο, ενώ θα διερευνηθούν και ζητήματα περί του κοινωνικού και οικονομικού ρόλου που επιτελούσαν οι γυναικείες μονές. Τέλος, έμφαση θα δοθεί στην ανθρωπογεωγραφία των γυναικείων μοναστηριών αναλύοντας τις σχέσεις των γυναικείων μονών με τον περιβάλλοντά τους (φυσικό και μη) χώρο.

- **Νίκος Γ. Μοσχονάς, *Λατινική Παλαιογραφία***

Έπειτα από σύντομη εισαγωγή στην εξέλιξη της λατινικής γραφής θα εξεταστούν αναλυτικότερα οι τύποι της μεσαιωνικής γοθτικής γραφής και συγκεκριμένα η γραφή βιβλίων (*scriptura libraria*), η ποικιλία των γραφών γραμματείας (*scriptura documentaria*), η νοταριακή γραφή και οι τύποι γραφής ειδικών κατηγοριών (επιγραφική, εμπορική, ιδιωτική γραφή).

- **Νίκος Γ. Μοσχονάς, *Εργαστήριο Δυτικής Διπλωματικής***

Στις συναντήσεις του εργαστηρίου θα αναλυθεί η λειτουργία των δυτικών κοσμικών και εκκλησιαστικών γραμματειών, καθώς και η έννοια του γραπτού τεκμηρίου που παράγεται από αυτές, θα εξεταστούν τα εξωτερικά και τα εσωτερικά γνωρίσματα των δημοσίων και των ιδιωτικών εγγράφων και θα προβληθεί η σημασία εφαρμογής της διπλωματικής κριτικής για τη διαπίστωση της γνησιότητας του τεκμηρίου. Οι μετέχοντες στο εργαστήριο θα ασκηθούν στη μελέτη και στη διπλωματική ανάλυση επιλεγμένων μεσαιωνικών εγγράφων.

- **Σέργιος Μοσχονάς - Σπύρος Γκούνης, *Τα μεσαιωνικά προσκνήματα της Δύσης. Το ταξίδι και ο ιερός χώρος***

(βλ. Σπύρος Γκούνης - Σέργιος Μοσχονάς)

- **Μάριος Μπλέτας, *Εραλδική***

Εραλδική είναι ο βοηθητικός της Ιστορίας κλάδος που μελετά τα οικόσημα. Μιλάμε για τη Δυτική Ευρώπη στη διάρκεια του Μεσαίωνα και επικεντρωνόμαστε σ' αυτήν, αφήνοντας έξω από τη θεώρησή μας άλλες μορφές χρήσης εμβλημάτων σε άλλες περιοχές και περιόδους. Στη μεσαιωνική Ευρώπη και στις συγκεκριμένες κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες (φεουδαρχία, αυστηρή κοινωνική ιεραρχία, διακυβέρνηση από τους έχοντες την ικανότητα να φέρουν όπλα) αναπτύχθηκε ένα σύστημα, στο οποίο οι κοινωνικά εξέχοντες διακρίνονταν από κάποια παράσταση που υιοθετούσαν ως έμβλημα προσωπικό, αναλλοίωτο και κληρονομητό. Ο κόσμος των οικοσήμεων αντικατόπτριζε έναν κόσμο της φαντασίας συμβολικό, πολύχρωμο και παιγνιώδη, και ήταν το εργαλείο με το οποίο η εξουσία εξέπεμπε τα μηνύματα της ισχύος της. Στην πραγματικότητα η

περιδιάβαση στον κόσμο αυτό είναι μια περιδιάβαση στην (πολιτική) ιστορία αλλά και στην αισθητική και τον πολιτισμό της μεσαιωνικής Ευρώπης.

- **Σταμάτης Μπουσές, Παπυρολογία**

Η ελληνική Παπυρολογία συμβάλλει στην ανασύσταση του παρελθόντος της κοινωνίας η οποία αναπτύσσεται εντός του ειδικότερου γεωγραφικού και ιστορικού χώρου των Ελλήνων της Αιγύπτου.

Τα μαθήματα αποτελούν *Εισαγωγή* στην εν λόγω επιστήμη και στρέφονται προς τη μελέτη των φιλολογικών και των μη φιλολογικών παπύρων ενός ευρέος χρονικού φάσματος το οποίο καλύπτει όλους σχεδόν τους αιώνες (4ος π.Χ. - 8ος μ.Χ.) της ελληνικής παρουσίας στην Αίγυπτο. Η εξοικείωση με τους παπύρους ως φορείς κειμένων και με τα *instrumenta* της παπυρολογίας καθώς και η ερμηνεία των κειμένων καθορίζονται ως βασικοί στόχοι. Ο τελικός στόχος είναι η γενικότερη θεώρηση της Παπυρολογίας και των ιδιαιτεροτήτων της και η σαφής, αν και σύντομη, περισκόπηση των κοινωνικών, εθνικών, πολιτικών και πολιτισμικών παραμέτρων που την προσδιορίζουν.

- **Γιάννης Νίκου, Πόλις και ιερά στην ελληνική Αρχαιότητα**

Η *πόλις* και το *ιερόν* υπήρξαν θεμελιώδη στοιχεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου. Οι διάφορες οργανωμένες πολιτικές κοινότητες, νοούμενες άλλοτε ως απλοί οικισμοί ή σύνολα εγκαταστάσεων και άλλοτε λαμβάνοντας την μορφή «πόλεων-κρατών», «εθνών», είτε «κοινών», και τα ποικίλα ιερά, μικρά ή μεγάλα, υπαίθρια ή μη, αστικά ή αγροτικά, κεντρικά ή περιφερειακά, τοπικά ή πανελλήνια, αποτέλεσαν δεσπόζοντες πολυδιάστατους πυρήνες ζωής και δράσης στο αρχαιοελληνικό γίγνεσθαι. Η γένεση και η ανάπτυξή τους σε συνάρτηση με τις εκάστοτε χωροχρονικές συντεταγμένες και κοινωνικοπολιτικές δυναμικές καθόρισε σε ύψιστο βαθμό την διαμόρφωση του ιστορικού τοπίου και του πολιτισμικού περιβάλλοντος του ελληνικού χώρου εν γένει. Σκοπός του σεμιναρίου είναι να φωτίσει και να διερευνήσει μερικές από τις σημαντικότερες πτυχές της παράλληλης πορείας και της σχέσης μεταξύ πόλεων και ιερών από την Προϊστορική Εποχή έως τους Ελληνιστικούς Χρόνους μέσα από το πρίσμα της αρχιτεκτονικής τους εξέλιξης στην διαδρομή δώδεκα και πλέον αιώνων.

- **Αγγελική Πανοπούλου - Δημήτρης Δημητρόπουλος - Μαρία Λεοντσίνη, Οικισμένος χώρος και περιβαλλοντικές ρυθμίσεις από το Βυζάντιο στη Νεότερη Εποχή**
(βλ. Δημήτρης Δημητρόπουλος - Μαρία Λεοντσίνη - Αγγελική Πανοπούλου)

- **Δέσποινα Παπακωνσταντίνου-Διαμαντούρου, Επιγραφική**

Διάγραμμα μαθημάτων:

- Πρώτη - τρίτη διάλεξη: εισαγωγή στην Επιγραφική (ορισμός, ονομασία, αντικείμενο, αξία, κατηγορίες επιγραφών, αλφάβητα, ύλη και τρόποι γραφής, Ιστορία της Επιγραφικής, εγχειρίδια, εκδόσεις).
- Τέταρτη διάλεξη: πρακτική της Επιγραφικής, ήτοι όλα τα στάδια από την ανεύρεση ή την παρούσα θέση μιας επιγραφής μέχρι την τελική της δημοσίευση.
- Πέμπτη - έβδομη διάλεξη: επιγραφές μέσα από ένα κεντρικό θέμα, π.χ. παιδεία, καθημερινή ζωή κ.λπ.
- Μετά τις 4-5 πρώτες διαλέξεις: τριώρη επίσκεψη στο Επιγραφικό Μουσείο (πάντοτε Κυριακή).

- **Βάσω Πέννα, Νομισματική Ιστορία του Βυζαντίου (4ος-15ος αι.)**

Η νομισματική καλύπτει μια βασική σήμερα ανάγκη στο χώρο των ιστορικών και αρχαιολογικών σπουδών, ως ένα βασικό *instrumentum studiorum*. Το νόμισμα, παρά τη λακωνικότητα των επί μέρους στοιχείων που περιέχει και το μικρό του μέγεθος, αποτελεί πολύτιμη ιστορική πηγή. Ειδικότερα, τα νομίσματα μεταδίδουν ως αυτόπτες μάρτυρες γεγονότα και συμβάντα, άγνωστα πολλές φορές από άλλες πηγές, συνεισφέρουν στην κατανόηση της οικονομικής κατάστασης ενός κράτους ή μιας πόλης, οριοθετούν τον βαθμό εκχρηματισμού μιας περιοχής ή ενός κοινωνικού ιστού, οριοθετούν δρόμους επικοινωνίας και εμπορίου, συνεισφέρουν στην πληρέστερη διαγραφή της καλλιτεχνικής δημιουργίας με την απεικόνιση ακόμη και χαμένων αριστουργημάτων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το μάθημα *Νομισματική Ιστορία του Βυζαντίου* στοχεύει σε μια πρώτη εξοικείωση φοιτητών, σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο, με τα εξής θέματα:

- Οργάνωση και λειτουργία των βυζαντινών νομισματοκοπειών κατά περιόδους: διοικητική διάρθρωση, έλεγχος παραγωγής, τεχνολογία. Βυζαντινό νομισματικό σύστημα: ορολογία και επισκόπηση κατά περιόδους.
- Η νομισματική μαρτυρία ως πηγή της βυζαντινής ιστορίας: μεθοδολογικές προσεγγίσεις και πεδία έρευνας.
- Εικονογραφία των βυζαντινών νομισμάτων: επισκόπηση, συμβολισμός, ιστορικός σχολιασμός και συσχέτιση με τη μνημειακή τέχνη.

- **Paolo Daniele Scirpo, Αρχαιολογία της Σικελίας· Τοπογραφία, Πολεοδομία και Αρχιτεκτονική**

Στόχος του σεμιναρίου είναι η εισαγωγή στην αρχαιολογία της Σικελίας από την Αρχαϊκή έως την Ελληνιστική περίοδο (8ο-3ο αιώνα π.Χ.), εστιάζοντας την προσοχή των διδασκομένων στην εισφορά των Σικελιωτών στην εξέλιξη της πολεοδομίας και της αρχιτεκτονικής. Ανάμεσα στα μνημεία δημοσίου και ιδιωτικού χαρακτήρα, συγκαταλέγονται όντως σημαντικότερα παραδείγματα (εντελώς απόντα από την μητροπολιτική Ελλάδα) όπως π.χ. το κάστρο του Ευρυάλου. Ειδική έμφαση θα δοθεί στην περίπτωση των Συρακουσών από την ίδρυση έως την πρώτη Άλωση (734-212 π.Χ.).

- **Γιάννης Στόγιας - Γεράσιμος Μέριανος, Θέματα από την ιστορία του χρήματος**
(βλ. Γεράσιμος Μέριανος - Γιάννης Στόγιας)

- **Άννα Ταμπάκη, Νεοελληνικός Διαφωτισμός και Νεωτερικότητα· μετάφραση και πολιτισμική ανανέωση**

Μετά την εισαγωγή στις βασικές φιλοσοφικές και πολιτισμικές διεργασίες του νεοελληνικού Διαφωτισμού:

αναφορά στους πολιτισμικούς πυρήνες — Φαναριώτες, Ελληνισμός της Διασποράς, πνευματικά κέντρα του ελλαδικού χώρου, Μ. Ασία κ.λπ. — μέσα στους οποίους εκκολάφθηκε και μορφοποιήθηκε το εν λόγω ρεύμα και στα στάδια που γνώρισε από τις πρώιμες εκδηλώσεις του ως την ωριμότητά του (18ος αι-1830), στην ποικιλία των εκφάνσεών του στα γράμματα και τις τέχνες — λογοτεχνία, θέατρο — φιλοσοφικές και πολιτικές αντιλήψεις, επιστήμες, στις συναρτήσεις του με τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά ρεύματα (αγγλικός, γαλλικός, ιταλικός, γερμανικός Διαφωτισμός), στις επιδράσεις που δέχτηκε και στην ανάδειξη της ιδιοτυπίας του,

θα επικεντρώσουμε την προσοχή μας στην πολυσήμαντη θέση της *μετάφρασης* και στον ανανεωτικό ρόλο που διαδραμάτισε, καθώς εξοικείωσε τον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό με νέες ιδέες, στο πλαίσιο εκσυγχρονισμού των κοινωνικών και πνευματικών του δομών:

αναφορά στις θεωρητικές αναζητήσεις γύρω από τον *ιδιάζοντα* και γενετικό ρόλο που *ενέχει η μετάφραση* καθώς τροφοδοτεί με νέα στοιχεία, αναζωογονεί και εμπλουτίζει την εθνική γραμματεία, στο πολύσημο σχήμα της *μετάφρασης* μέσα στον κορμό του νεοελληνικού Διαφωτισμού, στην ανάδυση των γνωστικών κατηγοριών Ιστορία, Γεωγραφία, Ηθική Φιλοσοφία, Ανατολισμός κ.λπ., και ερμηνεία της Νεωτερικότητας, τέλος στον ρόλο της λογοτεχνικής και θεατρικής μετάφρασης.

- **Γιώργος Τσιαπλές, *Το ταξίδι στο Βυζάντιο***

Ο Βυζαντινός άνθρωπος αντιμετώπιζε τις μετακινήσεις και τα ταξίδια με φόβο και επιφύλαξη. Οι κάθε λογής κίνδυνοι (πειρατές, αντίξοες καιρικές συνθήκες κ.ά.) που αντιμετώπιζαν έκαναν διστακτικούς, κυρίως τους κατοίκους της κέντρου της αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη, να το εγκαταλείψουν και να επιχειρήσουν την μετακίνηση. Ωστόσο άνθρωποι διαφορετικής προέλευσης, αυτοκράτορες, λόγιοι αξιωματούχοι, διπλωμάτες, ιεράρχες, άγιοι και αγίες, περιπλανήθηκαν στις θάλασσες και στις ενδοχώρες της Ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου, αλλά και πέρα από αυτήν. Κάποιοι μάλιστα από αυτούς κατέγραψαν τις εντυπώσεις από τα μέρη και τους ανθρώπους που γνώρισαν. Κάτω από ποιούς όρους λοιπόν διεξάγεται ένα ταξίδι αυτήν την περίοδο; Ποιά είναι η αφετηρία και ο προορισμός του μεσαιωνικού ταξιδιώτη;

- **Τέλης Τύμπας, *Ιστορία της τεχνολογίας. Ιστοριογραφικές παρατηρήσεις***

Θα παρουσιαστεί και θα συζητηθεί σειρά ιστοριογραφικών παρατηρήσεων για την Ιστορία της Τεχνολογίας. Οι παρατηρήσεις αυτές αποσκοπούν στην επικοινωνία μεταξύ ερευνητών της Ιστορίας της Τεχνολογίας που ειδικεύονται σε διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Αποσκοπούν ταυτόχρονα στη συνομιλία των ιστορικών της τεχνολογίας με ιστορικούς από άλλες περιοχές.

- **Σάββας Τσιλένης, *Η εξέλιξη του υστεροβυζαντινού και οθωμανικού αστικού χώρου από τον 14ο έως τον 20ό αι.***

Στην Ανατολική Μεσόγειο η οθωμανική κατάκτηση βρήκε τον αστικό χώρο κατακερματισμένο σε πόλεις με διαφορετικό κυρίαρχο. Βενετικά και γενονατικά λιμάνια, λίγα βυζαντινά στρατιωτικά οχυρά, στην ενδοχώρα και στις ακτές, με την πρωτεύουσα παρηκμασμένη από την συνεχή άμυνα και με φθίνοντα πληθυσμό και με τον πληθυσμό της υπαίθρου χώρας εξοντωμένο από τη συνεχή φορολογία και τους πολέμους και με μειωμένη αγροτική παραγωγή. Οι Οθωμανοί με μία σειρά νομοθετικών πράξεων περιορίσαν τις αγγαρείες που επιβάλλονταν στους αγρότες και οι ανάγκες σε εργατικά χέρια ενθάρρυναν την ανεπίσημη κινητικότητα των αγροτών, η οποία συνοδεύτηκε από τις υποχρεωτικές μετοικεσίες για τη τόνωση των μεγάλων αστικών κέντρων που έπαιζαν και το ρόλο των διοικητικών κέντρων των επαρχιών. Στην Μικρά Ασία, αλλά και σ' όλο το χώρο της Μέσης Ανατολής, η ανασφάλεια που δημιούργησε η παρακμή των κρατών των Μαμελούκων έδωσε την θέση της σε σταθερή και συγκεντρωτική διοίκηση, η οποία κατέστειλε τη ληστεία και προώθησε το διαμετακομιστικό εμπόριο.

Οι προϋφιστάμενες πόλεις έχασαν την παλαιότερη εμπορική σημασία τους, αλλά δεν εξαφανίστηκαν, μετατράπηκαν, μαζί με όσες νέες δημιουργήθηκαν, σε στρατιωτικά-διοικητικά κέντρα. Ο μεγαλύτερος αριθμός αυτών των πόλεων κτίστηκε μέχρι το τέλος της ρωμαϊκής εποχής και συνέχισε να συγκεντρώνει πληθυσμό, με λίγες εξαιρέσεις καθ' όλη την διάρκεια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η οθωμανική διοίκηση εγκαθίσταται σ' ένα ήδη αστικοποιημένο

γεωγραφικό χώρο και χρησιμοποιεί το υφιστάμενο δίκτυο πόλεων. Συμβαίνουν αλλαγές στη λειτουργία ή τη σημασία της πόλης και κατ' ακολουθία στο φυσικό μέγεθος και το χώρο της, αλλά δεν παρατηρούνται νέες κτήσεις ή ιδρύσεις πόλεων. Η πλειοψηφία των αστικών κέντρων είναι αντικατοπτρισμός τριών μεγάλων αποικιακών κυμάτων, την εποχή της Αρχαιότητας, από την Ελλάδα στην Μικρά Ασία. Οι βυζαντινοί κτίζουν μόνο τρεις πόλεις εξαρχής, την Ελενόπολη, την Πραίνετο και τη Βασιλινόπολη στο χώρο της Βιθυνίας και οι Οθωμανοί μόνο δύο, το Τσανακκαλέ και το Ντένιζλι.

Ο 17ος αι. υπήρξε εποχή μεγάλων δημογραφικών μεταβολών και ανακατατάξεων στην εθνοορθοσκευτική βάση συγκρότησης του πληθυσμού πολλών πόλεων και χωριών. Ο εποικισμός του ορεινού χώρου, από παραγωγικό πληθυσμό που κατοικούσε στον πεδινό είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός σε συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές. Η κίνηση αυτή που βάδισε παράλληλα με την μετατόπιση άλλου παραγωγικού πληθυσμού, από τα πεδινά χωριά προς μεγάλα εμποροβιοτεχνικά κέντρα, εξηγείται από τις μεταβολές στο σύστημα διοίκησης και γαιοκτησίας.

Η «τσιφλικοποίηση» εφόρων πεδινών εκτάσεων έδωσε την αφορμή για το σχηματισμό ιδιότυπων αγροτικών οικισμών, τα «τσιφλικοχώρια». Αυτά προέκυπταν είτε από αναδιοργάνωση παλαιότερων αγροτικών οικισμών, στη βάση νέων αγροτικών σχέσεων παραγωγής, είτε σαν εντελώς νέοι σχηματισμοί στις περιπτώσεις εκχέρσωσης νέων εδαφών για καλλιέργεια. Ο χαρακτήρας των πόλεων ανάλογα με το μέγεθός τους είχε άμεσες επιπτώσεις στη διάρθρωση του οικιστικού δικτύου. Οι τάσεις αυτονόμησης των τοπικών αξιωματούχων, των αγιάνιδων, όπως ο Αλή πασάς των Ιωαννίνων, καθ' όλο τον 18ο αι. και οι αυξανόμενες ανάγκες της Υψηλής Πύλης ανάγκαζαν τους διοικητές των επαρχιών (σαντζίκ μπέηδες) να αυξήσουν τις πιέσεις προς τους ρεαγιάδες (κατοίκους των χωριών), που είχε ως συνέπεια τη μαζική εγκατάλειψη της υπαίθρου και τη μετανάστευση στις πόλεις. Παρ' όλες τις προσπάθειες για τον έλεγχο της φυγής από την ύπαιθρο, αυτή συνεχίστηκε μέχρι τα μέσα του 19ου αι., κυρίως μέχρι την ανακήρυξη των Μεταρρυθμίσεων (Τανζιμάτων).

Στις αρχές του 18ου αι. η Κωνσταντινούπολη ήταν η μεγαλύτερη ευρωπαϊκή πόλη με δύο εκατομμύρια κατοίκους, ωστόσο το μέγεθος της Αυτοκρατορίας επέβαλλε μια παρέκκλιση από την κλασική μορφή του δικτύου των αστικών κέντρων, με προεξάρχουσα πόλη την πρωτεύουσα, κάνοντας αναγκαία την ύπαρξη δευτερευόντων διοικητικών πόλεων. Ο ρόλος των ολιγάριθμων αυτών πόλεων, που ήταν έδρες περιφερειών (εγιαλέτ), θεωρείται περιορισμένος στη διεκπεραίωση των εντολών της Πύλης και η ακτινοβολία τους βρισκόταν πολύ πιο κοντά σ' αυτήν της πληθώρας των υπολοίπων αστικών κέντρων, παρά της Κωνσταντινούπολης. Επειδή η διοικητική ιεραρχία δεν περιελάμβανε πολλά επίπεδα, αλλά και επειδή δεν υφίστατο και αποκέντρωση αρμοδιοτήτων, δεν υπήρξαν πολλά περιθώρια για ιεραρχική διαφοροποίηση των επαρχιακών πόλεων στη βάση της διοικητικής λειτουργίας. Έτσι τα κέντρα των δύο μεγαλύτερων διοικητικών διαιρέσεων, των σαντζακιών και των εγιαλετιών, δεν διέφεραν ουσιαστικά μεταξύ τους πληθυσμιακά.

Στην προτεινόμενη ενότητα 6 μαθημάτων θα εξετασθούν τα ανωτέρω θέματα διεξοδικότερα με την εξής σειρά:

1. Εισαγωγή: Οι πόλεις στο ύστερο Βυζάντιο και την προ-οθωμανική περίοδο (14ος-15ος αι.)
2. Οι οθωμανικές πόλεις την περίοδο της ακμής της Αυτοκρατορίας (16ος-17ος αι.)
3. Η οθωμανική επιρροή στις Ελλαδικές πόλεις (15ος-18ος αι.)
4. Οι πόλεις της Μικράς Ασίας και της Εγγύς Ανατολής (17ος-18ος αι.)
5. Η Κωνσταντινούπολη τον 19ο αι.
6. Συγκριτική επισκόπηση του χώρου της Ανατολικής Μεσογείου τον 20ό αι.

• **Βασίλειος Χρηστίδης, *Ιστορία και πολιτισμός της Αιγύπτου από την Ελληνιστική εποχή (4ος αι. π.Χ.) μέχρι την οθωμανική κατάκτηση (1517)***

- I. (α) Ο τάφος του Μεγάλου Αλεξάνδρου στις αραβικές πηγές
(β) Απόπειρα φυγής της Κλεοπάτρας στην Ερυθρά θάλασσα
- II. Η ναυτική πολιτική των Πτολεμαίων στην Ερυθρά θάλασσα και τον Ινδικό ωκεανό και η ανατροπή της από τους Ρωμαίους και Βυζαντινούς
- III. (α) Βυζαντινή Αλεξάνδρεια
(β) Η διπλή αραβική κατάκτηση της Αλεξάνδρειας από τον ‘Amr bn. al-‘Āṣ και οι συνέπειές της (642, 645)
- IV. (α) Η επιδρομή και λεηλασία της Αλεξάνδρειας από τους σταυροφόρους (1365) στις ανατολικές και δυτικές πηγές
(β) Η ναυτική πολιτική των Μαμελούκων στη Μεσόγειο και την Ερυθρά θάλασσα (13ος αι. - 1517)

